

Arjantin'de Neler Oluyor? - Evren Çelik Wiltse

Ağustos 2023 başkanlık seçimlerinden beri Arjantin'deki siyasi ve iktisadi tablo, dünyada ve Türkiye'de yankılanmaya devam ediyor. Çılgın saç modeli, çakmak çakmak mavi gözleri ve elinde testeresi ile seçim kampanyalarını şenlendiren Javier Milei, ilk turda birinci olunca siyaset arenasını karıştı. İkinci gelen aday ise, iktidar partisinin ekonomi bakanı oldu. Bu sıralama şaşırtıcıydı çünkü kimse anormallikleri ile gündemi meşgul eden Milei'nin birinci olabileceğini tahmin etmiyordu. Keza, ekonomi yerlerde sürünürken bu rezaletten sorumlu ekonomi bakanının ikinci olacağı da beklenmiyordu.

İlk turda ortak kadın adayda uzlaşma sağlayan merkez sağ da, seçime bölük pörçük pek çok adayla giren sol da pek bir varlık gösteremedi. Merkez sağdaki ana muhalefetin ortak adayı, rekor düzeyde enflasyonun altında ezilen, parası pul olan seçmenin önüne çıkıp önceliğinin suçla mücadele ve güvenlik olduğunu söyledi. Sol ise enerjisini kendi içindeki fraksiyonlara harcadığı için seçmenden

fazla bir teveccüh göremedi. Ağustos ayındaki ilk turdan sonra seçmenin önünde iki seçenek kaldı:

1. Javier Milei: kendi tabiriyle anarko-kapitalist ve halk arasındaki lakabı 'deli'
1. Sergio Massa: onlarca yıldır ülkeyi krizden krize sürükleyen mevcut Peronist iktidarın ekonomi bakanı

Arjantin'deki başkanlık sisteminde ilk turda oyların yüzde 50'sini alan olmazsa ikinci tura gidiliyor. İkinci turda, ilk turda en yüksek oyu alan 2 aday yarışıyor. Birbirinden beter iki aday ikinci tura kalınca, kamuoyu da ehven-i şer arayışına düştü. Seçim öncesi açık oturumlarda *'hiç olmazsa daha akli başında biri, devlet adamı gibi konuşuyor'* şeklinde yorumlarla basın ve ana akım siyaset son düzlükte Massa'yı parlatmaya çalıştı. Ancak son gülen ve on dört buçuk milyonun teveccühünü alıp ipi göğüsleyen 'deli' Milei oldu.

Milei seçim zaferini ilan ettiği konuşmalarda sansasyon beklentilerini boşa çıkarmadı. Teşekkür konuşmasında gelenek olduğu üzere ailesini ve yakınlarını anmak yerine, klonlanmış köpeklerinden uzun uzun bahsetti, onlara sevgisini dile getirdi. Bu klon köpek meselesi Milei'nin yakın takipçilerini pek şaşırtmadı. Çünkü onlar Milei'nin çok sevdiği köpeğini ABD'de yaklaşık 50 bin dolara klonlatıp aynı köpektan 4-5 tane daha edindiğini biliyorlar. Adaylığı sırasında öne sürdüğü diğer çılgınca fikirlerden bazıları şöyle: Arjantin Merkez Bankasını kapatmak, yerel para birimi olan pesoyu lağvedip tamamen ABD dolarına geçmek, mevcut bakanlıkların neredeyse yarısını kapatmak, eğitim-sağlık gibi temel kamu harcamalarını kesmek/özelleştirmek, serbest piyasada organ ticaretine izin vermek... Böyle bir profil ilk turda yüzde otuzların üzerinde oy olarak birinci oldu, ikinci turda ise başkanlığı göğüsledi.

Arjantin ve Türkiye: Benzerlikler

Arjantin, Güney Amerika'da Brezilya'nın ardından en büyük ikinci ekonomi ve Türkiye gibi G20 üyesi. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma İndeksine baktığımızda Arjantin, Türkiye'nin hemen üzerinde yer alıyor ([UNDP Human Development Reports](#) 2021). Bu önemli, çünkü kalkınmışlık düzeyi olarak bize yakın olduğunu gösteriyor, yani aşağı-yukarı aynı ligdeyiz. Arjantin Türkiye'den yüzölçümü olarak yaklaşık 4 kat daha büyük, nüfusu 47 milyon. Bizim İstanbul ve Marmara bölgesine yığılmamız gibi, Arjantinliler de Buenos Aires ve çevresinde yoğunlaşmış, nüfusun neredeyse üçte biri, yaklaşık 15 milyon burada yaşıyor. Ancak ekonomik performansla baktığımızda, durumları çok iç açıcı değil.

Bazen anonim şekilde kullanılan, bazense Nobel sahibi ekonomist Simon Kuznets'e atfedilen bir ifadeye göre dünya ekonomilerini 4 kategoriye ayırmak mümkün: *A) gelişmiş ekonomiler, B) gelişmekte olan ekonomiler, C) Japonya, D) Arjantin*. Yegâne ülkeden kategori yaratıp aslında esprili bir şekilde aşırı uçlara işaret eden keskin zekaya hürmet ederek devam edersek: burada Japonya kalkınma için avantajlı koşulları olmamasına rağmen ekonomik süper güç olabilmiş başarılı örnek. Arjantin ise tam tersine, iktisadi kalkınma için her türlü olanağı olmasına rağmen bu şansı zıyan etmiş, unu-şekeri-yağı karıştırıp helva yapamamış başarısız bir örnek olarak gösteriliyor.

Bu ekonomik istikrarsızlığın gündelik hayatta yol açtığı dertleri bizler binlerce sosyal bilimci olarak 2023 yazında bilfiil gözlemlene fırsatı bulduk. Mesleki kurumlarımızdan IPSA'nın (International Political Science Association) genel kongresi temmuz ayında Buenos Aires'te toplandı. Bizler yaklaşık beş-altı bin siyaset bilimci adeta ülkeye çıkartma yapmış gibi olduk. Bu konferans esnasında hem Arjantin'i, hem de dünyanın pek çok farklı yerinden gelen meslektaşımızı gözlemlene fırsatım oldu.

Öncelikle dikkatimi çeken, enflasyonu bilmeyen, nakit para kullanmayı unutmuş, gelişmiş ekonomilerden gelen ve her yerde her ödemeyi -suyu bile- kartla almayı alışkanlık edinmiş birinci dünya ülkesi meslektaşlarımızın beceriksizliği oldu. Küreselleşme, kalkınma, ekonomi-politik, Küresel Güney vs. gibi konular yazıp çizen bu güzel dostların büyük kısmı resmi döviz kuru ve '*blue dollar*' (yeni 100 doların rengine atıfla mavi dolar) denilen serbest piyasa kurunun arasındaki farkı

algılamada zorlandılar. Ki bu fark oldukça fazlaydı. Orada bulunduğumuz tarihlerde resmi kurda 1 ABD doları 260-280 peso civarındayken, serbest piyasada 1 ABD doları verdiğinizde 500 peso alıyordunuz.

Bunu örnekle şöyle açıklayabiliriz: ATM'den 100 dolar karşılığı nakit çektiğinizde size 28,000 peso veriyor. Bir sürü de masraf ödüyorsunuz. Oysa yanınızda 100 dolar götürüp döviz bürosunda bozduğunuzda, elinize 50,000 peso geçiyor, kesinti yok. Ne yazık ki birinci dünya vatandaşı pek çok meslektaşımız nakit para kullanmayı terk ettikleri için yanlarında dolar veya Euro getirme zahmetinde bulunmamışlar. Bizim gibi enflasyon canavarına bağışıklık kazanarak yetişmiş üçüncü dünya vatandaşları ise ilk iş güvenli olarak nerede para bozduracağını öğrendi. Ben bir Pazartesi, bir de aynı hafta Cuma para bozdurdum, Pazartesi 1 dolar 500 peso idi. Cuma günü aynı 1 dolar oldu 525 peso! Bir hafta içerisinde yerel para birimi %5 değer kaybetti! Sabit ücretle çalışan kesimler nasıl geçinir, düşünmek bile zor.

Resmi kur ile serbest piyasa kuru arasındaki makasın bu kadar açık olması, sakıncalı ve müthiş haksızlıklar yaratan bir uygulama. Farklı durumlarda farklı döviz kuru uygulama durumu Türkiye'de bildiğim kadarıyla sadece ilaç piyasasında uygulanıyor. Serbest piyasada bir döviz kuru var. Ancak Türkiye'de ilaç alımının büyük kısmı devlet tarafından yapıldığı için, devlet büyük ilaç şirketlerine diyor ki, döviz kuru şu kadar ancak ben sana resmi olarak bunun yarısını teklif ediyorum, bana düşük kurdan ilaç vereceksin. Nitekim pek çok ilacın temin edilememesinin sebebi de sağlık sektöründe devletin serbest piyasanın çok altında bir döviz kuru kullanması. Arjantin'de durum daha da vahim çünkü sadece 2 ayrı döviz kuru değil, duruma göre onlarca ayrı döviz kuru var. Soya fasulyesi ihraç edenlere ayrı kur uygulanıyor, makine ithal edenlere bambaşka bir kur! Siyasi otorite ihracatı ucuz tutarak küresel piyasalarda tutunma derdinde. Buradan elde ettiği dövizle de ithalatçıları sübvansede ediyor, ancak taşıma suyla da değirmen dönmüyor. Ucuz ithalata alışmış kesimler dış ticaret açığını körüklemekten başka işe yaramıyor. Ülkede müthiş bir dolar ve tüketim talebi var çünkü Pazartesi'den Cuma'ya yerel para birimi % 5 değer kaybedebiliyor. Ne alsanız yanınızda kâr, çünkü elinizdeki pesonun alım gücü her an düşüyor. Değeri hızla düşen yerli paradan kaçış ve aşırı tüketim sorununa yakın zamanda [Mahfi Eğilmez](#) de değinmişti.

Arjantin ve Türkiye: Farklılıklar

Ekonomiden bahsettiğimizde belki de en Arjantin'in en ilginç yönlerinden biri, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın en zengin ekonomilerinden biri olması. Bu dönemleri bizler Osmanlı'nın gerilemesi ve çöküşü, Cumhuriyetin küllerinden doğması olarak yaşadığımız için pek bir iktisadi ferahlık göremedik. Ancak Arjantin için durum bizdekinin tam tersi. 19. yüzyılda artan tarım ve hayvancılık temelli ihracat, geniş ve verimli araziler, soğutmalı gemilerle sığır etinin Avrupa'ya ihracındaki kolaylık, Arjantin'i hızla endüstrileşen ülkeler için tahıl ve besin ambarı haline dönüştürmüştü. Ancak bunca varlığı Arjantin ne yapmış? Neden yüz yıl önce dünyanın en varlıklı 10 ülkesinden biriyken bugün %150 enflasyon yaşayan, IMF'den aldığı borçları ödeyemeyip sürekli konkordato ilan eden, istikrarsız bir ülke konumuna düştü?

Latin American Economic Review dergisi 2018 yılının ilk sayısını bu büyük başarısızlığın sebeplerini araştıran [makalelere](#) ayırmış. Yazarların bir kısmı kurumların zayıflığına, darbelere ve siyasi istikrarsızlığa işaret etmişler bu özel

sayıda. Peronizm burada ciddi anlamda ekonomik başarısızlıktan sorumlu tutuluyor, ki Milei öncesi yaklaşık 20 yıl hüküm süren Kirchner hanedanı da bu geleneğin temsilcisi. Bir başka grup 1929 Büyük Buhranı ile başlayarak küresel krizlerin Arjantin'e göz açtırmadığına işaret ediyor. Son grup ise en baştaki kurumsalcı gruba benzer sebepler öne sürüyor. Ancak bu son ekip doğrudan siyaseti, siyasetçileri ve kötü ekonomi politikalarını sorumlu tutuyor.

Bendeniz naçizane bunca yıldır Latin Amerika okuyup yazmış biri olarak şunu söylemek isterim: Arjantin doğal kaynakları bol da olsa, savaş tehdidi düşük de olsa, kötü siyasetin ülkeyi iktisaden nasıl sürekli gerileteceğinin ibretlik bir örneği. Yüz yıl öncesinde tarım ve hayvansal ürün ihracatından edindikleri serveti kesinlikle doğru değerlendirememiş, ekonomiyi çeşitlendirememiş, farklı kulvarlara genişletmemiş, gösteriş ve şatafat düşkünü bir elit kesim mevcut. Yüz yıl önce de et-buğday-deri ihraç etmişler, halen de en büyük ihracat kalemleri bu ürünler. Ancak bu ihracatın yapıldığı gemiler, onları sigortalayan şirketler, bankalar, vs. hep yabancıların/Avrupalıların elinde. Yerel elit kesim sermayesini kâh Avrupa'da, özellikle Paris'te gösteriş için harcamış, kâh Buenos Aires'i Paris yapmaya çalışırken sermayeyi pahalı, gösterişli binalara gömmüş. Emlak sektörü ile kalkınma olamadığının en güzel örneklerinden biri Arjantin. Şehir merkezini donatan şatafatlı Avrupalı binaların bugünkü bakımsızlığı insanı üzüyor. Beni ayrıca şaşırtan, Buenos Aires'te şehrin ileri gelenlerinin yattığı mezarlığın şatafatı oldu. Önde gelen aileler Recoleta mezarlığında milyonlarca dolara yer kapma ve bir o kadar daha ödeyerek pahalı mermer heykellerle dolu mezarlar inşa ettirme derdine düşmüşler. Bugün en ufak mezar yerinin çeyrek milyon dolardan başladığı söyleniyor, ki mezar yeri satmak aile için çok büyük utanç sebebiymiş...

Ekonomik gerilemenin yegâne sorumlusu, itibardan tasarruf etmemek adına sermayeyi emlak-mezar-şatafat peşinde harcamış Arjantinli elitler değil tabii ki. 1929'da yaşanan Büyük Buhran sonrası Arjantin ekonomisi giderek içine kapanmış, garip bir ithal ikameci döneme girmiş. Şunu not etmeden geçmek istemem: özellikle neoliberal, piyasacı politikaları benimseyen çevrelerce ithal ikamesi sanki hep kategorik olarak kötü bir politikaymış gibi sunuluyor. Oysa şu anda kalkınmış olan ekonomilerin neredeyse hepsi zamanında filizlenen yeni endüstrilerini hep bir şekilde devlet korumasına almışlar. Bu durum İngilizlerin daha 19. yüzyılda tekstil sektörünü korumak için Hindistan'dan kumaş ithalini

yasaklamasından, Güney Kore'nin şimdi devleşmiş otomotiv ve elektronik markalarını korumasına kadar hep bu şekilde olagelmiş. İthal ikamesi uygulayıp başarılı olan da var, başarısız olan da. Başarılı ithal ikamesi örneklerinde şunu görüyoruz: devlet, koruduğu sektörler için bir performans eşiği koyuyor. Devlet koruması, vergi avantajı, vs. ilelebet değil. Belli bir zaman sonra bu korunan sektörlerin dünyaya açılması ve rekabet etmesi bekleniyor. Maalesef Arjantin'de böyle başarılı bir ithal ikamesinden bahsetmek söz konusu değil. Rekabetçi bir endüstrileşme olamadığı gibi, bir de yarım yüzyıldan fazla devam eden, popülist-Peronist siyasi gelenek rasyonel ekonomiyi baltalamış. Merkez Bankası gibi kilit iktisadi kurumların bağımsızlığına saygı duyulmamış. Seçim kazanmak amacıyla ekonomik rasyonaliteden uzak, kamu harcamalarına bağımlı seçmen öbekleri yaratılmış. Peronlar, Kirchnerler gibi kişi ve hanedan kültürleri almış yürümüş, toplumu kamplaştırmış. Peronist-popülist iktidarlar seçim kazanmak uğruna olmayan pastanın dağıtılması için karşılıksız para basma, ani devalüasyonla paranın değerinin düşürme, bankalardaki mevduatlara el koyma, IMF'den borç alıp faturayı bir sonraki hükümete yıkma gibi taktiklerle bugünlere gelmiş.

İlk bakışta iyi gibi görünen bir haberin ardında bile kangrene dönmüş bu siyasi sorunlar saklı. Seçim öncesi aceleyle Nestor Kirchner isimli kaya gazı boru hattını açıyor Peronist iktidar. Enerji bağımsızlığı, ne güzel! Oysa azıcık kurcalayınca görüyorsunuz ki bu hat gerekli yatırımın sadece yüzde 5'i. Arjantin'in çok zengin kaya gazı rezervleri var. Ancak bunları değerlendirmede geç kalınmış, gerekli yatırımlar zamanında yapılamamış. Şimdi kaya gazını rantabl hale getirip ihraç edebilmek için dış desteğe, yatırıma, daha fazla boru hattına, liman ve sıvı gaz (LPG) altyapısına ihtiyaç var. Bunları kendisi yapamadığı için dışarıdan sermaye gerekli. Dış sermaye de hayrına gelmeyecek. Her yeni dış ortak, kaya gazından Arjantin'e düşen payı azaltacak.

Kıssadan Hisse...

Arjantin örneğinden Türkiye gibi ülkelerin alacağı çok ders var. Milei koltuğa oturur oturmaz rekor bir devalüasyon ile resmi kuru 1 dolar = 800 peso olarak ilan etti. Serbest piyasadaki '*blue dollar rate* (mavi dolar kuru)' (900-1000 peso aralığına geldi. Bir anlamda resmi kurla serbest kur arasındaki makas kısmen kapandı. Ancak Temmuz-Aralık arasında peso yarı yarıya değer kaybetmiş oldu. Bu durum sıradan vatandaşı ezip geçen bir ekonomik tablo, çünkü hemen hiçbir sektörde devalüasyonla orantılı yüksek maaş artışı olmadı. Milei ise bir dizi kanun hükmünde kararname ile daha radikal değişiklikler peşinde. Yerimiz pek kalmadığı için bunlardan sadece birine değinerek bitirelim: Milei hükümeti protesto yapanlara karşı kolluk gücü görevlendirilirse, bu kolluk gücünün masraflarının protestoculara rücu edeceğini bildiriyor. Yani eylem yapanlar kendilerini bastırmaya gelen kolluk kuvvetinin maaşlarını veya fazla mesai ücretlerini ödeyecekler. Anarko-kapitalizme hoş geldiniz!

Arjantin'in radikal savrulmaları bize şunu gösteriyor: siyasetçilerin kişisel egoları, çıkarları ve seçim takvimi ile kısıtlı vizyonları, uzun vadede ülkenin hayrını gözetmez. İşte tam da bu nedenle kalkınma, ilerleme ve refah için bağımsız/tarafsız kurumlara ihtiyaç vardır: bağımsız üniversiteler düzgün, kaliteli, dünya çapında başarılı bir yüksek öğrenim için; bağımsız ve liyakat prensibiyle çalışan Merkez Bankası, BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) ve DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) gibi kurumlar uzun vadede istikrarlı ve başarılı bir ekonomi için; bağımsız ve tarafsız yargı da temel hak ve hürriyetlerin korunması, can ve mal güvenliğimiz için elzemdir. Bunları talep etme olgunluğuna erişmiş seçmenler, bu kurumlara saygı duyan siyasileri seçer. Çılgın söylemlere prim veren seçmenler ise dünya ekonomisinde geri gitmeye mahkumdur. Bu açılarından bakarsak Arjantin sadece Güney Amerika'yı ilgilendiren marjinal bir örnek değil. Çılgın projeleri olan benzer adaylar giderek artıyor. 2024 ABD seçimleri ve kendi ifadesiyle bir günlük diktatör olma heveslisi Trump da enteresan gelişmelerin habercisi.

Prof. Dr. Evren Çelik Wiltse, South Dakota State University

Evren Çelik Wiltse, Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde Lisans ve Yüksek Lisans eğitiminden sonra University of Massachusetts-Amherst'de doktorasını tamamladı. Doktora tezine dayanan Türkiye ve Meksika'nın kalkınma ve demokratikleşme süreçlerini karşılaştırmalı olarak incelediği kitabı 2015 yılında İngiltere'de yayınlandı. Halen South Dakota Eyalet Üniversitesinde profesör olarak çalışmaktadır. Kalkınma, demokratikleşme, Latin Amerika, kadın liderler ve ABD dış politikası konularında kitap ve makaleleri bulunmaktadır. Son olarak Cumhuriyetin 100. yılı anısına hazırlanan One Hundred Years of Turkish Foreign Policy derlemesine 'Türkiye'nin Transatlantik Bağlantıları: ABD ve NATO' bölümü ile katkıda bulunmuştur.

Bu yazıya atıf için: Evren elik Wiltse, "Arjantin'de Neler Oluyor? ", *Panorama*,
Çevrimiçi Yayın, 11 Ocak 2024,
<https://www.uikpanorama.com/blog/2024/01/11/ecw/>

Telif@UIK*Panorama*. Bu yazının tüm evrimii ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UIK Derneđini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editrlerini ve diğer yazarları bağlamaz.